

Interjú

HÁROM ÉV UTÁN, HÁROM ÉV ELŐTT

– beszélgetés Pálinkás Józseffel, az MTA elnökével –

Magyar Tudomány: Most, visszatekintve a megválasztása óta eltelt három évre – erre számított 2008-ban?

Az Akadémiát tekintve igen, a külső körülmények vonatkozásában nem. 2008 tavaszán nem számítottam ilyen mértékű gazdasági visszaesésre, mint amilyen bekövetkezett, és lehetetlenné tette a kutatásra fordítható költségvetés jelentős növelését. Az elmúlt három évben az állami tudomány- és fejlesztéspolitikai elképzelések és irányítási rendszer többször változtak. Ez az Akadémia következő tudománypolitikai álláspontja mellett is sok kiszámíthatatlanságot jelentett.

Az MTA más helyet foglal-e el a magyar társadalomban, mint három évvel ezelőtt? Mennyire képes átlátni, szervezni és képviselni az MTA a magyar tudományosságot?

Az MTA helyzete a magyar társadalomban lényegesen nem változott. 2008-ban is jelentős közbizalmat élvező intézmény volt, ezt a 2010-es mérések is megerősítették. Az elindított Köztudományi Stratégiai Programok keretében megjelent kötetünk visszhangja azt mutatja, hogy a szakpolitika igényli a nemzet sorsát jelentősen befolyásoló kérdések – energia, élelmezésbiztonság, vízgazdálkodás, kör-

nyezet- és klímabiztonság stb. – tudományos igényességgel és elfogulatlansággal történő megközelítését, még akkor is, ha e kérdések némelyikével vitákat generálunk. Inkább tudományos viták legyenek, mint rossz szakpolitikai döntések. Az Akadémia a tudományos élet képviseletében és szervezésében jelentős szerepet tölt be, nemzetközi kapcsolatainkon keresztül a tudománydiplomácia terén hozzájárul Magyarország nemzetközi szerepének megerősítéséhez. Az Akadémia bizottsági rendszere az ország tudományos életének fontos intézményrendszere. A vörösiszap-katasztrófa, amely emberi életet és óriási anyagi károkat követelt, szomorú alkalom volt annak bizonyítására, hogy az Akadémia és kutatóhálózata milyen gyorsan képes segíteni a bajban.

2009-ben megszületett az új Akadémiai Törvény. Mit mutat az elmúlt két év gyakorlata? Mindenben jónak bizonyult?

A törvénymódosítással világos vezetési és felelősségi rendszert teremtettünk. Az Akadémia adminisztrációja megújult, a közfeladatokat kísérő átlátható döntésmechanizmus, a kiszámítható működési keretek és az áttekinthető grémiumi döntések az intézmény iránt megnyilvánuló közbizalmat hivatottak to-

vább erősíteni. Az intézményhálózatban is elindult a megújulás, ahhoz azonban, hogy ez a közvélemény számára is nyilvánvaló legyen, többletforrásokra is szükség van, amelyek a tavalyi és idei költségvetésből egyaránt hiányoztak.

Évekkel ezelőtt hiányolta Magyarország egységes tudománypolitikai koncepcióját. Egy olyan távlati tervet, amely kijelöli a prioritásokat a kutatásban, innovációban, oktatásban. Mára közelebb jutottunk ehhez?

Az első lépés ehhez, hogy a kutatásért, fejlesztésért és innovációért felelős szereplőkből megalakult a Kutatási, Innovációs és Tudománypolitikai Tanács, amelynek társelnöke az Akadémia elnöke. A grémiumban egyik legfontosabb feladatunknak azt tartom – és ezen dolgozunk most –, hogy megteremtjük az intézményi és a pályázati finanszírozási rendszer összhangját. Ebben azért is nehéz előrelépni, mert mindenekelőtt szemléletváltásra van szükség. Olyan tudományt, amelyet a nagyvilágban is értékelnek, csak koncentrált erőfeszítésekkel és ráfordításokkal lehet művelni. Az intézmények csak a stabilitás és a verseny megfelelő egyensúlya esetén tudnak hatékonyan működni. Ehhez a főként felfedező kutatásokat végző akadémiai intézetekben el kellene érni, hogy az alapfinanszírozás nyolcvan százalék körüli legyen. A hazai versenypályázati rendszer ma rendkívül széttagolt, gyakran a tudományhoz, fejlesztéshez vagy éppen az innovációhoz alig köthető programokat is ebből finanszírozzák. A rendszer – a mindenkinek egy keveset – politikai logika mentén támogatja a pályázókat, szemben a tudomány – a kevés legkiválóbbnak sokat – logikájával szemben. A fejlesztési források elosztásának jogszerűsége körül kialakult és mesterségesen gerjesztett viták, ame-

lyek egy része megalapozott, sajnos nem a gyors megoldást segítik. Nemzetközi hírű akadémiai műhelyek is a működésképtelenség határára juthatnak, ha rövid időn belül nem kezdődnek meg a kifizetések a megkötött kutatási szerződések alapján. Az Akadémia kutatóhálózatában az érvényes szerződések alapján folyamatban lévő kutatásokra ki nem fizetett összeg április elején elérte a két és fél milliárd forintot. Évtizedek alatt felépített, világszerte elismert tudományos műhelyek mehetnek tönkre egyik napról a másikra.

Pályázatában azt írta: „Alapvető célom, hogy az akadémiai kutatóhálózat nemzetközi versenyképességét és tekintélyét növeljem, munkáját a nemzetközi tudományos közvélemény számára láthatóbbá tegyem.” Mennyire elégedett az elért eredményekkel?

Figyelembe véve a gazdasági körülményeket és azt a tényt, hogy egy ilyen nagy intézményrendszer nehezen változtatható, lényegében elégedett vagyok a három év alatt elért teljesítménnyel. A Lendület program az intézet-hálózat szerves megújítását jelenti. A fiatal kutatókat iskolateremtő, kutatócsoport-alapítói tevékenységre sarkallja, a befogadó intézeteket ígéretes kutatói témaváltásokra és koncentrált erőforrás-átcsoportosításra ösztönzi. Egy ekkora intézményrendszert csak fokozatosan lehet átalakítani. A Műszaki Egyetem közelében megvalósítás alatt álló Természettudományi Kutatóépület és az ott létrejövő kutatási kapacitáskoncentráció lényeges előrelépés, és a fejlesztések kiindulópontja. Ugyanakkor felvállaltam azokat a konfliktusokat is, amelyekben világossá tettem, hogy az intézményeknek – néhány, ténylegesen csak nemzeti érdeklődésre számot tartó terület kivételével – nemzetközileg is értékelhető eredményeket kell produkálniuk. Azt hiszem,

hogy itt annyi nyomást gyakoroltam „felülről”, amennyit egy vezetőnek kell, és támogattam mindazon intézetigazgatók törekvéseit, akik partnerek voltak ezekben a változtatásokban.

Egy évvel ezelőtt azt mondta, hogy a legfontosabb feladat a kutatóhálózat hatékonyabbá tétele és infrastrukturális megújítása. Ezt már elnöki pályázatában is kiemelte, mint írta: „A kutatóhálózat számára forrást tervezek teremteni a műszerezettség fejlesztésére, a felújításokra és a kutatási témaváltások elősegítésére.”

A fentebb említett 9,5 milliárdos beruházás az első lépés a kutatóhálózat teljes megújítása-felújítása irányába. A jelentős műszerberuházásokra fordítható további forrásokat azonban bizony nagyrészt elvitte a válság. Minden költségvetési javaslatban szerepeltettem ezt az igényt. A Kutatási, Innovációs és Tudománypolitikai Tanács elé bevitt előterjesztésben arra tettem javaslatot, hogy a felfedező kutatások infrastruktúrájának fejlesztésére az Új Széchenyi-tervben nyissanak egy külön fejezetet. Erről jelenleg is folynak a tárgyalások. Az infrastruktúra fejlesztése ráadásul egyszeri beruházás – a fenntartási, és felújítási költségeket persze mindenképpen tervezni kell – és a versenyképesség alapvető feltétele. A legtehetségesebb autóversenyző sem szállhat versenybe a Formula-1-en egy átalakított Zsigulival, ha mégannyira aranykezü autószerelő újította is fel. Márpedig a felfedező kutatások nemzetközi versenyében nagyon sok tehetséges kutatóknak kell Zsigulival kezdenie.

Az elmúlt évek kiemelt kísérlete volt a Lendület program. Lehet-e már látni, hogy mennyire váltotta be a hozzá fűzött reményeket? Kell-e változtatni, s jut-e majd pénz a folytatásra?

Eddigi elnökségem legsikeresebb kezdeményezésének tekintem ezt a programot, amely példaértékű pályázati modellt vált. Az első év beszámolója alapján azt mondhatom, hogy minden tekintetben beváltotta a reményeket. Változtatni, javítani mindig lehet, mi is változtattunk két ponton is: idén két kategóriában lehet versenyezni, és az egyetemek részére is megnyitottuk a programot. Ez a pályázati modell olyan kiválósági program, mely a legkiemelkedőbb és legígéretesebb kutatóknak teremt arra lehetőséget, hogy harminc és negyvenöt éves koruk között indítsák el saját kutatócsoportjukat, ők maguk gyűjtsenek maguk mellé kiváló fiatalokat. A program a kutatások dologi költségeire is biztosít forrást, és nem egy vagy két évre szól, hanem – ha a kutatócsoport sikeres – határozatlan időre. Egy negyven év körüli kutató számára ez a kiszámíthatóság rendkívül fontos, miközben a plusz források megszerzéséért a versenypályázati rendszerekben is helyt kell állniuk a lendületes pályázóknak. A program egyidejűleg a kutatócsoportokat befogadó intézményeket is versenyre ösztönzi. Egy, a világ több kutatóműhelyéből ajánlattal rendelkező kutató számára a magasabb fizetés önmagában nem elegendő, ő olyan körülmények között akar dolgozni, ahol eredményeket tud elérni. Csak olyan kutatóhelyet fog választani, ahol ez lehetséges. A program sikerét az is mutatja, hogy a 2011-es költségvetésben szinte csak ezen a területen lehetett növekedést elérni. Ugyanakkor ez a program is csak akkor lehet sikeres, ha egyrészt megmarad kiválósági programnak, másrészt, ha Magyarországon a felfedező kutatások támogatására a jelenleginél sokkal nagyobb, legalább két-háromszoros források állnak rendelkezésre. Mert hiába „csábítjuk” haza, vagy tartjuk itthon ezeket a fiatalokat a Lendület programmal,

ha nem tudnak kutatásaik további támogatására pályázni, előbb vagy utóbb elmennek Magyarországról.

Ha már pénzről beszélünk – jobb vagy rosszabb helyzetben van ma a magyar tudomány, s ezen belül az Akadémia, mint három évvel ezelőtt? Nőtt vagy csökkent a GDP-hez viszonyított állami támogatás aránya?

Mindenki rosszabb helyzetben van, mert a gazdasági válság jelentős GDP-csökkenést eredményezett. Az kutatásra és a fejlesztésre fordított összegek nem növekedtek. A GDP jelentős csökkenése miatt 2009-ben a GDP-arányos ráfordítás nem csökkent ugyan, de a tényleges ráfordítás nem nőtt. Az Akadémia GDP-arányos támogatása csökken vagy stagnál. Ezen természetesen változtatni kell, de ez csak növekvő gazdaság mellett lehetséges. Az új források elosztásában egy kormánynak – és például az Akadémia elnökének is – mindig nagyobb lehetőségei vannak, mint ha forrásokat kell átcsoportosítani.

„Az Akadémia közfeladatai közé sorolom az OTKA – az egyéb akadémiai forrásoktól független – fejezeti adminisztrációját és támogatási összegének jelentős – három év alatt legalább kétszeresére történő – növelésének elérését.” – írta pályázatában. Mennyit sikerült az MTA-nak ebből elérnie?

Ez az egyetlen olyan úgymond programpon-tom, amiben lényegében semmi előrelépés nem történt. Mindegyik pénzügyminiszter mereven elzárkózott az OTKA költségvetési forrásainak növelésétől. Ennek okát részben az OTKA-hoz ugyan semmilyen módon nem köthető NKTH-pályázatok rendszerével szembeni – nagyrészt jogos – fenntartásokban látom. Félek azonban, hogy kormány-

zati szinten keveredik a pályázati rendszerek megítélése. Az OTKA támogatás-odaítélési rendszere sem tökéletes, de állíthatom, hogy ma Magyarországon a legjobb. Nagyon nagy problémája, hogy rendkívül alacsony költségvetésből gazdálkodhat, és így a pályázatoknak kevesebb mint tizenöt százaléka nyer, ami azt jelenti, hogy megkérdőjelezhetetlen eredményességű kutatók sem mindig kapnak támogatás. Az a tény, hogy a döntés ilyenkor hajszálon vagy éppen nem kizárható személyi szimpátián múlik, nem az OTKA rendszerének a hibája, de az így keletkező elégedetlenség erodálhatja a bírálati rendszerbe vetett bizalmat. A Kutatási, Innovációs és Tudománypolitikai Tanács legutóbbi ülésén egyhangú javaslat született a jövő évi támogatás jelentős emelésére. Remélem, végre elindulunk a jó irányba. Sok helyen kifejtettem, hogy a pályázati rendszernek az ország adottságait is figyelembe kell venni. Magyarországon jelentős műhelyek eredményesen dolgoznak a felfedező kutatások területén. Lovász László Kiotó-díja, vagy Freund Tamásék Agy-Díja is világosan mutatja ezt. Ha ezek után botránnyosan kevés forrás áll rendelkezésre ezen kutatások támogatására, akkor a kutatók vagy elhagyják az országot, vagy felfedező kutatásaikat megkísérlik innovációként „eladni”, ahol a kapacitásokhoz képest igen jelentős források állnak rendelkezésre.

Tervei között szerepelt, hogy az Akadémia olyan új közfeladatokat is ellásson, mint a magyar tudományos közösség hivatalos képviselője nemzetközi tudományos szervezetekben és a tudományos információ elektronikus szolgáltatása a magyar tudományos közösség számára. Hogy áll a Köztisztviselői Publikációs Adattár és a Magyar Tudományos Művek Tára fejlesztése?

Ez egy és ugyanaz. Korábban intézményi stratégia nélkül építettek ki fölösleges párhuzamosságokat az informatikai rendszerekben és adatbázisok építése során, nagyrészt személyes ambíciók miatt. A Köztisztviselők Adattár és Tudományos Publikációs Adattár lényegében ugyanazokat az adatokat tartalmazta kissé más szempontok szerint. Ezt a két adatbázist mindenképpen egyesíteni akartam, közben jött az ötlet, hogy készítsük el akkor a magyar tudományos élet teljes adattárát, ez a Magyar Tudományos Művek Tára (MTMT). Az egyetemekkel szerződést kötve elindult, és jól halad az a munka, amelynek eredményeként az MTMT közhiteles adatbázisként tartalmazza majd az akadémiai kutatóhálózatban és szinte valamennyi felsőoktatási intézményben elért tudományos eredményeket. Ezek után nem kell egy pályázat vagy egy doktori értekezés bírálatakor azzal foglalkozni, hogy minek alapján ítélik meg a pályázó tudományos teljesítményét, hiszen az adattárban ezek nyilvánosan rendelkezésre állnak. Ha pedig valaki az iránt érdeklődik, hogy hol és milyen kutatások folynak Magyarországon, akkor is ehhez az adatbázishoz fordulhat. Az a törekvésünk, hogy maguk a tudományos művek is hozzáférhetőek legyenek. Az Akadémia új tagjainak 2010-es választásakor minden jelölt tudományos munkája ezen adatbázisban volt elérhető valamennyi érdeklődő számára. Az MTA doktora címet ma csak úgy nyerheti el valaki, ha publikációi, az azokra történő hivatkozások ott vannak – ellenőrzötten – az adatbázisban. Az MTMT összekapcsolódik a nagy egyetemek és kutatóintézetek adatbázisaival, így egyrészt senkinek nem kell többször elkészítenie munkáinak és hivatkozásainak listáját, másrészt egyetlen helyen minden adat hozzáférhető.

Magyar tudósok dolgoznak a világ legfontosabb kutatóhelyein, s most már biztosnak tűnik részvételünk az ELI megépítésében – ugyanakkor például nemigen halad csatlakozásunk az Európai Űrügyműködéshez. Az elmúlt évek során hogyan alakultak nemzetközi kapcsolataink? Milyen ma helyünk a világ tudományosságában?

A magyar tudomány helyzetéről szóló jelentésben azt olvashatjuk, hogy a tudományos eredmények tekintetében az előkelő 14. helyet foglaltuk el 2007-ben. Ez jobb, mint bármely más mutató. Ugyanakkor látnunk kell, hogy a nagy nemzetközi programok a befogadó ország jelentős hozzájárulását igénylik, és a megtérülés például az ELI esetében is csak akkor biztosított, ha ehhez megtaláljuk az európai, esetleg Európán kívüli partnereket. Az ELI tudományos kapacitásait a magyar kutatók egyedül nem fogják tudni kihasználni. Nagyon sokat kell dolgozni azon, hogy partnereket találjunk, és nekünk is partnernek kell lenni más nagy európai vállalkozásokban. Ugyanakkor ezek az európai vállalkozások jelentős tagdíjjal járnak. Azt kell mérlegelni, hogy melyik programban való részvételünk a leghatékonyabb, melyik hoz legtöbb tudományos, innovációs és anyagi hasznot az országnak. Mindegyik európai programban nem tudunk részt venni, mert akkor az oly sokszor célként kitűzött másfél százalékos GDP-arányos ráfordítás jelentős részét kifizetjük a tagdíjakra, pedig nagyon nagy szükség van kisebb volumenű, „egy asztalon elférő” berendezéseken folytatható kutatásokra is, ráadásul ezek közül sokban nagyon sikeresek vagyunk. Dönteni kell, hogy miben tudunk, és akarunk részt venni, és miben nem.

Visszatekintve az Akadémia elmúlt három évére: mivel elégedett leginkább, s mivel legkevésbé?

Legelégedettebb a Lendület programmal vagyok, második helyen az Akadémia működésének átláthatóvá tételében elért eredményeket teszem, legkevésbé az OTKA és általában a tudományfinanszírozás terén elért eredményekkel vagyok elégedett, bár ez nem csupán rajtam múltott.

Az elmúlt három év az átalakításról – és sajnos a takarékoságról szólt. Milyen tervei vannak? Mi lesz a legfontosabb a következő három évben?

2011 még a „takarékoság”, a tőlem talán nem szokatlan érdekesebb fogalmazással az intelli-

gens túlélés éve lesz. Ugyanakkor most érkezünk el oda, hogy az intézményhálózatot megújítsuk. Ezt egyedül az akadémiai források racionálisabb felhasználásával nem tudjuk megtenni. Szükségünk lesz a kormány segítségére, hogy abban a „gördülő rendszerben”, amely a Természettudományi Kutatóépület létrehozásával kezdődik, az intézményeink épületállományát és főként műszereit és berendezéseit meg tudjuk újítani. A Lendület programot folytatva a tematikai megújulás is folytatódik. Remélem, hogy a tematikai, az infrastrukturális és – ahol szükséges – a szervezeti megújulást is a Lendület pályázat fogadtatásához hasonló támogatás mellett tudjuk elvégezni, s akkor a kutatóhálózat versenyképessége jelentősen növekszik majd.

